

CULTUL EROILOR ÎNTEMEIETORI ÎN COLONIILE MILESIENE DIN PROPONTIDA ȘI DE LA PONTUL EUXIN

Remus Mihai Feraru*

Cuvinte-cheie: cult, erou întemeietor, colonii milesiene, Propontida, Pontul Euxin

Keywords: cult, heroic founder, Miletian colonies, Propontida, Pontus Euxinus

Lumea eroilor rămâne un subiect de actualitate pentru cercetătorii interesați de originile și întemeierea cetăților grecești, întrucât această temă a fost adesea tratată mai ales dintr-o perspectivă mitologică. Lumea eroică se află în centrul reprezentării originilor și a întemeierii cetăților în lumea greacă. De la Homer la Pausanias, grecii au prezentat în general întemeierea unei cetăți ca fiind inițiativa unui erou mitic sau legendar, sau chiar a unui personaj istoric eroic. Un erou este un om care devine „erou” doar după trecerea sa în neființă. Însă moartea nu le conferă eroilor aceeași putere ca cea atribuită altor defuncți; viața eroilor, faptele lor, sunt cele care îi individualizează și dau naștere eroizării. Cu alte cuvinte, un cult specific le este consacrat eroilor doar după moarte, și nu pentru că au decedat¹.

În ceea ce privește cultul său, eroul este un muritor care este ridicat la onoruri eroice după moartea sa. „Desigur, nu toți oamenii devin eroi după moartea lor. Doar bărbații a căror viață este plasată într-un trecut îndepărtat și care ocupă un loc important în legendă² sau în istorie³ (strămoș, întemeietor, protector; aceștia simbolizează identitatea locală) pot să năzuiască la statutul de erou”⁴. Mormântul este locul de cult obișnuit al eroului⁵. Ritualul eroic seamănă adesea cu ritualul funerar⁶. Diferența majoră dintre cultul eroilor și cultul funerar este că primul se repetă pe parcursul mai multor ani. Pausanias arată că

* Universitatea de Vest din Timișoara, b-dul Vasile Pârvan, nr. 4, e-mail: remusferaru@yahoo.fr

¹ Boudrot 2002, 175.

² Vezi de exemplu Herodot, VIII, 44; Pausanias, I, 26, 5 (Erechteus).

³ Vezi de exemplu Plutarh, *Vies (Cimon)*, 19; Pausanias, IX, 6–8. (Cleomenes).

⁴ Stratiki 2002, 71.

⁵ Herodot, V, 47; Pausanias, IV, 32, 3,

⁶ Pausanias, VI, 23, 3.

grecii își cinsteau eroii prin aproape toate tipurile de sacrificii. „Există diferențe între practicile rituale din diferitele regiuni în privința cultelor locale, însă toate aceste practici au un element comun: eroii erau cinstiți pe mormântul lor”⁷.

„Spre deosebire de defuncții obișnuite, ale căror morminte se aflau în cimitirele din afara cetății, mormintele și sanctuarele eroilor (*hérôa*) se găseau aproape pretutindeni. Mormintele eroilor se găseau în cetate, mai precis în *agora*⁸, pe acropolă⁹, la porțile cetății¹⁰ și cât mai aproape de teritoriul său rural (*chôra*)¹¹. Sanctuarele zeilor din interiorul sau din afara cetății, cuprindeau adesea morminte ale eroilor”¹². Eroii aveau o relație specială cu mormintele lor, pentru că în locul unde erau îngropați puterea lor era cea mai evidentă¹³. „Locuitorii unei regiuni erau obligați să-i cinstească pe eroi prin sacrificii¹⁴, ofrande¹⁵, libații¹⁶ sau concursuri¹⁷ ca să le facă pe plac și să beneficieze de ajutorul lor”¹⁸.

Culte eroilor întemeietori ai coloniilor milesiene din Propontida și de la Pontul-Euxin fac în continuare obiectul cercetării noastre. Așa-numiții *oikistai-archegetai*, care stăteau la originea cetăților, vor deveni în scurt timp ființe excepționale cărora grecii le vor aduce cinstiri speciale. Pentru locuitorii unei noi colonii, eroul întemeietor era, fără îndoială, o figură de o importanță excepțională, deoarece nu doar că era persoana care a obținut, de la oracol, acordul zeilor pentru a întemeia propria lor cetate, ci avea și responsabilitatea de a păstra obiceiurile ancestrale ale coloniștilor stabiliți pe un pământ nou și necunoscut; astfel, eroul întemeietor devenea legătura simbolică între coloniști și orașul lor mamă sau metropolă. Prin urmare, nu este de mirare faptul că acești eroi fondatori – și alți eroi care erau într-un fel sau altul asociați cu regiunea respectivă – au devenit imediat obiectul unui cult care fusese celebrat în jurul mormântului lor sau al presupusului lor mormânt, un cult care adesea precedase cultul organizat al zeilor înșiși. Acest cult avea, într-adevăr, o importanță suplimentară pentru colonie: era un semn al independenței sale religioase, întrucât

⁷ Stratiki 2002, 71.

⁸ Herodot, V, 89, 3; Pausanias, II, 3, 6; voir aussi Malkin 1987, 203.

⁹ Pausanias, I, 26, 2, 5.

¹⁰ Pausanias, V, 4, 4.

¹¹ Pausanias, I, 2, 3; II, 2, 4; III, 12, 8.

¹² Stratiki 2002, 72 avec n. 14.

¹³ Plutarh, *Vies (Thésée)*, XXXVI, 2; pentru cultul lui Thezeu, vazi Calame 1996; pentru Aristomenes, vezi Pausanias, IV, 32, 3–4.

¹⁴ Plutarh, *Vies (Thésée)*, VIII, 41, 1.

¹⁵ Plutarh, *Vies (Thésée)*, IV, 30, 3.

¹⁶ Plutarh, *Vies (Thésée)*, IV, 14, 8.

¹⁷ Thucydides, V, 11.

¹⁸ Stratiki 2002, 72.

întemeietorul său era o figură de cult atașată doar acestei cetăți. Mai precis, eroul întemeietor și cultul său simbolizau identitatea noii cetăți. Cultul *oikistului* era o practică universală în coloniile grecești și era oficiat anual în jurul mormântului întemeietorului, înmormântat acum în inima noului *polis*: agora sa¹⁹. Acest cult constituie primul cult cu adevărat independent, un cult cu adevărat propriu și care, probabil, a jucat un rol în formarea conștiinței individualității și a autonomiei prin care se remarcă *polis*-ul grec. Totodată, cultul *oikistului* a ajuns să fie un punct central al identității politice al noii cetăți. Acesta este motivul pentru care locul de înmormântare și de cult al eroului întemeietor a fost amplasat în *agora*, simbolul fizic al noului *polis*²⁰.

1. Cultul eroului întemeietor al Cyzicului

Cetatea Cyzic, o colonie milesiană de pe coasta sudică a Propontidei, ar fi fost întemeiată de către eroul eponim Kyzikos. Apollonius din Rodos consemnează o tradiție conform căreia cetatea Cyzic își trage numele de la Kyzikos, regele Dolionilor (tracii locali), care fusese ucis accidental de către Iason și argonauți²¹. Aceștia din urmă instituieră un cult în cinstea lui Kyzikos²². Această tradiție arată că cultul eroului Kyzikos a făcut parte integrantă din viața religioasă a Cyzicului încă de la fondarea coloniei²³. De asemenea, Apollonius relatează că cyzicienii instituieră culte eroice în cinstea camarazilor regelui Kyzikos, care au fost uciși de către Iason, Heracles și ceilalți argonauți²⁴.

Amintirea cultului dedicat eroului fondator al Cyzicului rămâne vie în mitul întemeierii orașului, evocat de către Apollonius din Rodos a cărui principală sursă de inspirație este istoricul Dei(l)ochos (prima jumătate a secolului al IV-lea î.Hr.), originar din Cyzic sau Proconnes²⁵. Nici Dei(l)ochos, nici Apollonios din Rodos nu ne furnizează informații concrete despre cultul eroului eponim din Cyzic. Dei(l)ochos amintește de mormântul eroului de pe câmpia Leimonion, în jurul căruia pare să se fi dezvoltat prima formă de cult dedicată lui Kyzikos²⁶. Imaginea lui Kyzikos apare pe monedele de electrum din Cyzic, bătute în prima jumătate a secolului al IV-lea î. Hr., o perioadă care

¹⁹ Malkin 1987, 189.

²⁰ Malkin 1987, 200, 203.

²¹ Apollonius Rhodius, *The Argonautica*, I, vv. 1032–1035.

²² Apollonius Rhodius, *The Argonautica*, I, vv. 1071–1077; Ehrhardt 1995, 26–30.

²³ Herda 2016, 101.

²⁴ Apollonius Rhodius, *The Argonautica*, I, 1039–1048, îi menționează pe eroii Telekles, Megabrontes, Sphodris, Zelys, Gephyros, Basileus, Prometheus, Hyakinthos, Megalossakeus, Phlogios, Itymoneus și Artakes.

²⁵ Ehrhardt 1995, 25.

²⁶ Ehrhardt 1995, 26, nr. 3; 27.

coincide probabil cu nașterea cultului eroului fondator al orașului²⁷. Încă de la începutul epocii imperiale, eroul Kyzikos este atestat ca fondator (*ktistes*) al Cyzicului. Decretul în cinstea binefăcătoarei Antonia Tryphaina din anul 38 d. Hr. se referă la cetatea Cyzic ca la „venerabila fundație a lui Kyzikos” (*παλαιὸν Κυζικοῦ κτίσμα*)²⁸. O inscripție datată la sfârșitul secolului al II-lea sau la începutul secolului al III-lea d. Hr. menționează o statuie dedicată eroului fondator al Cyzicului, care fusese ridicată de autoritățile publice în interiorul teatrului orășenesc din Cyzic²⁹.

2. Cultele eroilor întemeietori ai Sinopei

În legendele care evocă originile cetății Sinope se pot distinge trei tradiții principale privind întemeierea coloniei³⁰: potrivit primei tradiții cu caracter livresc, Sinope a fost întemeiată de către nimfa omonimă Sinope, fiica râului Asôpos din Beoția, răpită de Apollo și dusă în Asia Mică³¹. Conform unei a doua tradiții, evocată de o serie de relatări care țin de crearea miturilor patriotice locale, cetatea fusese întemeiată de un tesalian pe nume Autolykos și de frații săi Deileon și Phlogios; aceștia luaseră parte la campania lui Heracles împotriva amazoanelor și la expediția argonauților³². A treia tradiție referitoare la întemeierea cetății Sinope, cu caracter local, este transmisă de către Pseudo-Skymnos³³; această tradiție constă dintr-o relatare istorică care prezintă circumstanțele reale ale întemeierii cetății, precum și numele întemeietorilor săi; aceștia din urmă sunt personaje reale ale căror nume au devenit cunoscute datorită tradiției orale pe care descendenții primilor coloniști au reușit să o perpetueze foarte mult timp.

2.1. Cultul eroului Autolykos

A doua tradiție cu privire la întemeierea cetății Sinope, menționată mai sus, prezintă cel mai mare interes pentru cercetarea noastră și va fi analizată

²⁷ Ehrhardt 1995, 27.

²⁸ Joubin 1893, 8, r. 6–7.

²⁹ *CIG* III, 3667 = Sève 1979, 352–353 și n. 141.

³⁰ Ivantchik 1997, 33–45; acest studiu a fost dezvoltat în Ivantchik 1998, 297–330.

³¹ Această tradiție este contrazisă de către Pseudo-Skymnos, potrivit căruia Sinope își trage numele de la cel al unei amazoane care trăia în regiune; cf. Pseudo-Skymnos, vv. 986–987 (ed. Diller); a se vedea, de asemenea, Ivantchik 1997, 35–39.

³² Apollonius Rhodius, *The Argonautica*, II, vv. 946–961; Pseudo-Skymnos, vv. 986–997 (ed. Diller) îi menționează pe tesalienii Autolykos, Deileon și Phlogios care participaseră la campania împotriva amazoanelor și care locuiseră la Sinope, dar nu precizează că erau argonauți; a se vedea și Ivantchik 1997, 40 și 45.

³³ Pseudo-Skymnos, vv. 992–997 (ed. Diller); Diodor din Sicilia (XIV, 31, 2) și Strabon (XII, 3, 11) confirmă că Sinope este o colonie milesiană.

în continuare. Conform acestei tradiții, cetatea Sinope ar fi fost fondată de către Autolykos și frații săi Deileon și Phlogios, fii ai lui Deimachos; cei trei frați erau tesalieni din Tricca. Autolykos și frații săi erau probabil eroi locali incluși în ciclurile miturilor panelenice care puteau fi legate de regiunea Sinopei³⁴. Izvoarele literare îi prezintă pe cei trei frați tesalieni fie ca însoțitori ai lui Heracles³⁵, fie ca argonauți care călătoriseră cu Iason în căutarea lânii de aur³⁶ sau chiar ca ambele în același timp³⁷. Autolykos, Deileon și Phlogios l-ar fi însoțit pe Heracles în campania lui împotriva amazoanelor, după cum o afirmă Pseudo-Skymnos și Plutarh. Pseudo-Skymnos îi menționează pe cei trei frați tesalieni, care participaseră la campania împotriva amazoanelor și locuiseră în Sinope, dar nu precizează că ar fi fost argonauți³⁸. La rândul său, Plutarh se referă la originea tesaliană a lui Autolykos și a fraților săi, pe care îi prezintă drept tovarăși ai lui Heracles și nu argonauți; în același timp, Plutarh îl indică pe Autolykos drept întemeietorul cetății Sinope: „Autolykos a fost, se spune, unul dintre tovarășii lui Heracles care au plecat împreună cu el din Tesalia pentru a se lupta cu amazoanele; el era fiul lui Deimachos. Întorcându-se din această expediție împreună cu Demoleon și Phlogios, el și-a pierdut corabia, care s-a sfărâmat de o stâncă într-un loc al Chersonesului numit Pedalion, dar el însuși, salvat de armele sale și de tovarășii săi, a debarcat la Sinope și a răpit orașul de la sirieni, căci el aparținea pe atunci sirienilor, care descind, se spune, din Syros, fiul lui Apollo, și Sinope, fiica lui Asôpos”³⁹. În timp ce vorbește despre visul lui Lucullus care a cucerit cetatea Sinope după înfrângerea lui Mithridates, același Plutarh menționează existența unei statui, o capodoperă a lui Sthennis din Olint⁴⁰, care îl reprezenta pe Autolykos, întemeietorul Sinopei: „În timp ce el [Lucullus] dormea, i s-a părut că vede un om care s-a apropiat de el și i-a spus: *Înaintează puțin, Lucullus, căci Autolykos a venit să te întâlnească*. Când s-a trezit, s-a dovedit incapabil să înțeleagă ce însemna această vedenie. În acea zi a

³⁴ Ivantchik 1997, 40 et 45.

³⁵ Pseudo-Skymnos, vv. 989–981 (ed. Diller); Plutarque, *Vies (Lucullus)*, XXIII, 5; Appien, *Histoire romaine (La Guerre de Mithridate)*, 83.

³⁶ Strabon, XII, 3, 11; Apollodoros, *The Library*, I, 9, 16.

³⁷ Apollonius Rhodius, *The Argonautica*, II, vv. 955–957; Valérius Flaccus, *Argonautica*, V, vv. 113–115; Hygin, *Fabulae*, XIV, 30; vezi și Dana 2007, 183.

³⁸ Pseudo-Skymnos, vv. 943–946 (éd. D. Marcotte): *μετὰ ταῦτα δ’ὡς λέγουσιν, Ἑλλήνων ὄσοι ἐπ’ Ἀμαζόνιας διέβησαν. Αὐτόλυκός τε καὶ σὺν Δημόωντι Φλόγιος, ὄντες Θετταλοὶ* („Grecii veniți să se lupte cu amazoanele l-ar fi ocupat apoi; este vorba despre thesalienii Autolykos și Phlogios împreună cu Deileon”) (traducere de D. Marcotte ușor ameliorată de M. Dana); vezi și Pseudo-Skymnos, vv. 987–991 (ed. Diller).

³⁹ Plutarque, *Vies (Lucullus)*, XXIII, 5.

⁴⁰ Despre sculptorul Sthennis din Olint, care a activat în Atena începând din 348 î.Hr., vezi Lippold 1929, col. 2479–2480; Habicht 1992–1998, 21–26; Habicht 2000–2003, 125–127.

cucerit orașul și, în timp ce îi urmărea pe aceia dintre cilicieni care încercau să fugă pe mare, a zărit pe țârm o statuie culcată pe care cilicienii au vrut să o ia cu ei, dar nu au avut timp să o îmbarce. Era o capodoperă a lui Sthennis și i s-a spus că această statuie îl reprezenta pe Autolykos, fondatorul orașului Sinope...⁴¹.

La rândul său, Appian menționează visul lui Lucullus și bunătatea acestuia față de locuitorii Sinopei. El relatează că Autolykos l-a însoțit pe Heracles în expediția sa împotriva amazoanelor, dar nu face nicio referire la frații eroului care au fondat orașul Sinope. Appian ne mai relatează că Autolykos era venerat în oraș ca *oikistes* și, în această calitate, se bucura de o statuie de cult și de un sanctuar cu un oracol: „Se spune că Autolykos, însoțindu-l pe Heracles în expediția sa împotriva amazoanelor, a fost constrâns de o furtună să acosteze la Sinope și a preluat controlul orașului. O statuie venerată a acestui erou le transmitea oracole sinopenilor, care, neputând să o ia cu ei în timp ce fugeau, au înfășurat-o în țesături de in legate cu funii”⁴².

Potrivit lui Strabon, în anul 70 î.Hr., generalul roman L. Licinius Lucullus a luat statuia de cult a lui Autolykos din acest sanctuar din Sinope și a dus-o la Roma: „Lucullus a lăsat neatins monumentele care împodobeau orașul, dar a îndepărtat sfera cerească a lui Billaros și statuia lui Autolykos”⁴³, „opera lui Sthennis”⁴⁴.

O serie de autori îl prezintă pe Autolykos ca pe un argonaut; eroul participă împreună cu Iason și tovarășii săi la expediția organizată în căutarea lânii de aur. După ce menționează cucerirea orașului Sinope de către generalul L. Licinius Lucullus, Strabon prezintă o scurtă notiță despre Autolykos: „Autolykos era considerat de către locuitori drept fondatorul cetății și îl venerau ca pe un zeu; el avea un sanctuar oracular. Se crede că el a fost unul dintre tovarășii de călătorie ai lui Iason și că a luat apoi în stăpânire acest loc, pe care l-au acaparat mai târziu milesienii și unde au stabilit coloniști, după ce și-au dat seama de avantajele sale naturale și de slăbiciunea locuitorilor săi”⁴⁵. Strabon este primul autor care menționează sanctuarul oracular al lui Autolykos și statutul său de fondator al orașului.

⁴¹ Plutarch, *Lives. (Lucullus)*, XXIII, 1–4 relatează că Lucullus, după jefuirea orașului de către pirații cilicieni în anul 70 î. Hr., ar fi găsit statuia lui Autolykos deja smulsă de pe soclul său și ar fi dus-o la Roma; vezi și Touchefeu 1986, 56; Knoepfler 2005, 657–670, în special 665 și n. 37–38.

⁴² Appien, *Histoire romaine (La Guerre de Mithridate)*, 83.

⁴³ Același Strabon ne informează că, în jurul anilor 72/71 î. Hr., generalul M. Licinius Lucullus Terentius Varron, fratele lui L. Licinius Lucullus, a dus la Roma statuia lui Apollo executată în prima jumătate a secolului V î. Hr. de către sculptorul atenian Calamis pentru sanctuarul zeului din Apollonia Pontica.

⁴⁴ Strabon, XII, 3, 11.

⁴⁵ Strabon, XII, 3, 11.

În catalogul Argonauților, Apollodorus menționează un Autolykos, fiul lui Hermes, dar nu precizează nicio legătură cu Sinope⁴⁶.

Unii autori îi prezintă pe cei trei frați tesalieni atât ca tovarăși ai lui Heracle, cât și ca argonauți care călătoriseră împreună cu Iason în căutarea lânii de aur. În acest sens, Apollonios din Rhodos relatează: „Aici trăiau încă cei trei fii ai ilustrului Deimachos din Tricca, Deileon, Autolykos și Phlogios, după ce se îndepărtaseră de Heracles. De îndată ce au văzut sosind expediția eroilor, au ieșit în întâmpinarea lor și s-au făcut cunoscuți. Nu au vrut să rămână acolo pentru totdeauna, așa că au fost luați la bord de îndată ce Arges a venit să-i ajute cu suflarea sa”⁴⁷. Cei trei eroi (Autolykos, Deileon și Phlogios) au luat parte la expediția lui Heracles împotriva amazoanelor, iar în cursul acestei expediții s-au rătăcit. Ei au devenit argonauți la Sinope, când Iason și tovarășii săi au trecut pe acolo. Potrivit acestei relatări, ei s-au întors cu argonauții în Grecia.

În *Argonauticele* sale, Valerius Flaccus repetă aproape același scenariu ca Apollonios din Rhodos, cu câteva detalii mai puține despre originea tesaliană a lui Autolykos: „Fortuna, printr-o întâmplare fericită, le-a dat argonauților trei noi tovarăși, Autolykos, Phlogius și Deileon, care au urmat armatele lui Hercule; la capătul drumului lor rătăcitor, ei s-au stabilit acolo. De îndată ce au zărit echipajul grec și corabia pelasgă, s-au îndreptat în grabă pe țărmul mării și i-au rugat pe marinari să îi accepte ca tovarăși”⁴⁸.

În *Fabulele* sale, Hygin îl menționa pe Autolykos ca argonaut și tovarăș al lui Heracles. Numele însoțitorilor lui Autolykos nu prea corespund cu cele cunoscute anterior, iar legătura cu Sinope nu este evidentă: „Li s-au alăturat de asemenea din insula Dia și fiii lui Phrixus și ai lui Chalciope, sora Medeei, Argus, Méla, Phrontides și Cylindrus, cărora alții le dau numele de Phronius, Demoleon, Autolycus și Phlogius: Hercule, când i-a adus ca tovarăși în căutarea centurii amazoanelor, i-a lăsat să fie cuprinși de spaimă...”⁴⁹. Toate aceste relatări ne informează că cei trei eroi au ajuns în Pontul Euxin cu o expediție greacă, fie cea a lui Heracles, fie cea a lui Iason, și că au întemeiat acolo o cetate. În orice caz, această din urmă expediție, ulterioară celei a lui Heracles, este cea care ne

⁴⁶ Apollodorus, *The Library*, I, 9, 16.

⁴⁷ Apollonius Rhodius, *The Argonautica*, II, vv. 955–957.

⁴⁸ Valérius Flaccus, *Argonautica* V, vv. 113–118: *Addit hic casu comites fortuna benigno / Autolycum Phlogiumque et Deileonta, secutos / Herculis arma viros; vagus hos ibi fixerat error. / Ut Graiam videre manum puppemque Pelasgam, / Prima ruunt celeres ad litora seque precantur / accipiant socios*; pentru traducerea în franceză a textului lui Valerius Flaccus, vezi Valérius Flaccus 2002.

⁴⁹ Hygin, *Fabulae*, XIV, 30: *Item accenserunt ex insula Dia Phrivi et Chalciope Medee sororis filii, Argus, Melas, Phrontides, Cylindrus, ut alii aiunt vocitatos Phronius, Demolion, Autolycus, Phlogius, quos Hercules cum eduxisset habiturus comites dum Amazonum balteum petit, reliquit terrore perculsos...*

permite să-i „regăsim” pe cei trei frați. Doar lui Autolykos locuitorii Sinopei i-au închinat un cult în cetate. Acesta din urmă ar fi originar din orașul Tricca din Tesalia și ar fi fiul lui Deimachos.

Potrivit lui Plutarh, Strabon și Appian, statuia lui Autolykos din sanctuarul său oracular ar data din a doua jumătate a secolului al IV-lea î. Hr., epocă în care Sthennis din Olint era activ la Atena⁵⁰. Relatările despre cucerirea Sinopei de către generalul roman Lucullus, în anul 70 î.Hr., ne informează că cetatea organizase un cult pentru Autolykos în jurul statuii sale și a unui sanctuar oracular. Strabon îl desemnează pe Autolykos prin termenul de *oikistes*⁵¹, în timp ce Plutarh utilizează termenul de *ktistes* pentru a-l califica pe același erou întemeietor al Sinopei⁵². Ambii autori relatează că în Sinope a existat o statuie de cult a lui Autolykos, executată de către Sthennis din Olint, care era activ în Atena în a doua jumătate a secolului al IV-lea î. Hr., ceea ce confirmă vechimea cultului eroului fondator al Sinopei. Strabon și Appian menționează existența unui sanctuar oracular al lui Autolykos la Sinope⁵³, ceea ce dovedește faptul că cultul său era organizat⁵⁴.

Prin urmare, se poate presupune că la Sinope a existat un lăcaș de cult dedicat lui Autolykos, și anume un *heroôn*, deoarece Appian îl caracterizează pe Autolykos drept un erou. În orice caz, este foarte dificil să se identifice cu precizie un edificiu de cult care ar fi putut fi templul lui Autolykos de la Sinope, deoarece orașul modern Sinop se suprapune peste *site*-ul antic. Locul ideal pentru amplasarea *heroôn*-ului și pentru celebrarea cultului eroului fondator era, fără îndoială, *agora* cetății Sinope⁵⁵, însă n-au fost efectuate săpături arheologice în această zonă a cetății, iar inscripțiile descoperite în zidul din apropierea presupusei *agora* datează toate din epoca romană⁵⁶.

Sanctuarul lui Autolykos este atestat până la cucerirea cetății Sinope de către generalul roman L. Licinius Lucullus, în anul 70 î. Hr. În *Viața lui Lucullus*, Plutarh justifică bunăvoința lui Lucullus față de locuitorii Sinopei, atunci când acesta a intrat în cetate, făcând referire la un vis pe care îl avusese generalul roman: eroul Autolykos îi apăruse lui Lucullus în vis și îi spusese că a venit să-l întâlnească. După acest vis, Lucullus a cucerit Sinope și a descoperit pe

⁵⁰ Lippold 1929, col. 2479–2480; Sthennis a fost cetățean al cetății Olint din peninsula Calcidică, dar a fost nevoit să își părăsească patria nu mai târziu de 348 î.Hr. când această cetate a fost cucerită și distrusă de către Filip al Macedoniei. Împreună cu mulți dintre concetățenii săi, el s-a refugiat în Atena, unde a lucrat ca sculptor, în acest sens vezi Knoepfler 2005, 663–666.

⁵¹ Strabon XII, 3, 11.

⁵² Plutarque, *Vies (Lucullus)*, XXIII, 4.

⁵³ Strabon XII, 3, 11; Appien, *Histoire romaine (La Guerre de Mithridate)*, 83.

⁵⁴ Barat 2007, 45.

⁵⁵ Hérodote, V, 89, 3; Pausanias, II, 3, 6; vezi și Malkin 1987, 203.

⁵⁶ Barat 2007, 46–47; vezi și IGSK, 64-Sinope, nr. 87, 90, 91, 108, 116, 125.

țărmlul mării o statuie pe care cilicienii aflați în slujba lui Mithridates al VI-lea nu avuseseră timp să o îmbarce pe o corabie și care s-a dovedit a fi statuia lui Autolykos, capodopera sculptorului Sthennis din Olint⁵⁷. În lucrarea sa *Războiul lui Mithridates*, Appian narează aceleași evenimente, precizând că statuia lui Autolykos, care îi apăruse în vis generalului Lucullus, era o statuie oraculară⁵⁸. Strabon relatează că Lucullus a luat statuia lui Autolykos din sanctuarul eroului sinopeean și a dus-o la Roma⁵⁹.

Relatarea visului lui Autolykos are un caracter pur propagandistic, având rolul de a justifica cucerirea romană a Sinopei care, în ochii grecilor, apare ca o eliberare a cetății de către generalul Lucullus, de vreme ce eroul fondator Autolykos a trecut de partea romanilor; *oikistul* Sinopei dorește să favorizeze victoria romanilor și din acest motiv, generalul Lucullus se arată binevoitor față de sinopeeni și acordă libertate cetății⁶⁰. Astfel, violența cuceririi romane a fost mascată de acest miracol și jefuirea sanctuarului lui Autolykos de către romani a fost aproape trecută sub tăcere⁶¹. Se pare că acest jaf al sanctuarului lui Autolykos a avut loc, precum demonstrează Attilio Mastrocinque; savantul italian a identificat încărcătura de pe epava corabiei Anticythera, descoperită la începutul secolului al XX-lea, ca fiind rezultatul acestui jaf; epava corabiei Anticythera conținea mai multe statui grecești și un instrument care servea, foarte probabil, pentru calcule astronomice; acest instrument a fost identificat cu sfera cerească a lui Billaros menționată de către Strabon⁶². Chiar dacă A. Mastrocinque nu a identificat printre statuile recuperate de pe epava Anticytherei și statuia lui Autolykos⁶³, lista statuiilor descoperite pe această corabie este foarte relevantă pentru a determina templele de la Sinope de unde au fost jefuite aceste capodopere care erau cu siguranță destinate să împodobească proprietățile generalului roman Lucullus⁶⁴.

În concluzie, cultul lui Autolykos, organizat de către sinopeeni în jurul statuiii sale de cult și a unui sanctuar oracular, datează cel puțin din al doilea sfert al secolului al IV-lea î. Hr.. Este posibil ca instituirea acestui nou cult să fi fost însoțită de instalarea în templul lui Autolykos (*héroôn*) a statuiii sale realizate de un sculptor celebru, Sthennis din Olint, care ar fi sporit prestigiul eroului întemeietor al cetății Sinope. Cultul lui Autolykos a supraviețuit până în prima

⁵⁷ Plutarque, *Vies. (Lucullus)*, XXIII, 1–4.

⁵⁸ Appien, *Histoire romaine (La Guerre de Mithridate)*, 83.

⁵⁹ Strabon, XII, 3, 11.

⁶⁰ Barat 2022, 77; Barat 2007, 45–46. vezi și Barat 2009,

⁶¹ Barat 2022, 77; vezi și Barat 2009, 215–217.

⁶² Strabon, XII, 3, 11.

⁶³ Mastrocinque 2009, p 315–316.

⁶⁴ Mastrocinque 2009, p 314.

jumătate a secolului I î. Hr.. După cucerirea cetății Sinope (70 î. Hr.), generalul roman L. Licinius Lucullus a găsit abandonată statuia lui Autolykos și a dus-o ca pradă de război la Roma. Odată ce statuia de cult a eroului a fost luată, se poate spune că sanctuarul său oracular nu-și mai avea rațiunea de a exista și a fost demolat⁶⁵. Nu este exclus ca sanctuarul oracular a lui Autolykos să fi fost împodobit și cu statuile tovarășilor lui Autolykos, Phlogios și Deileon, evocați alături de alături de el în izvoarele literare⁶⁶. Cultul lui Phlogios este de altfel atestat la Sinope de către o dedicație care datează din epoca clasică⁶⁷.

2.2. Cultul eroului Phlogios

În afară de cultul lui Autolykos menționat în izvoarele literare, inscripțiile documentează existența cultului lui Phlogios la Sinope⁶⁸; o dedicație din secolele V–IV î. Hr. este consacrată acestui erou: $\Lambda < \epsilon > \omega\mu\acute{\epsilon}\delta\omega\nu / \text{Ἀριστώνακτος} / \text{Φλογίω}$. M. Dana semnalează că în al treilea rând al inscripției ar trebui restituit un dativ, $\Phi\lambda\omicron\gamma\acute{\iota}\omega$ ⁶⁹ și nu așa cum a crezut David French, ultimul editor al inscripției, un nominativ $\Phi\lambda\omicron\gamma\acute{\iota}\omega\nu$ ⁷⁰. Acest nume nu este atestat în altă parte. La fel ca fratele său Autolykos, Phlogios a fost unul dintre eroii întemeietori ai Sinopei. În timp ce numele Phlogios apare într-o dedicație de la sfârșitul epocii clasice, numele Autolykos este necunoscut în epigrafia sinopeană⁷¹.

În Sinope, alături de Autolykos și Phlogios, sunt atestați și alți eroi mitici a căror memorie a fost cinstită în diferite feluri în documentele gravate pe piatră. Astfel, în secolele I–II d. Hr., un anume Iucundus i-a dedicat lui Heracles un altar pe care a gravat o dedicație în cinstea eroului, $(\theta\epsilon\acute{\omega}\text{Ἡρακλεῖ})$, ceea ce dovedește importanța cultului său în cetate⁷². Nu este surprinzător să găsim un cult al lui Heracles la Sinope, deoarece Autolykos și Phlogios, fondatorii mitici ai cetății, au fost membri ai expediției lui Heracles împotriva amazoanelor⁷³. Celebra inscripție *Tabula Albana*, datând din secolul al II-lea d. Hr., enumeră

⁶⁵ Barat 2022, 76–77; Barat 2007, 49; vezi și Knoepfler 2005, 665 și n. 37–38.

⁶⁶ Pseudo-Skymnos, vv. 990–991 (ed. Diller); Apollonius Rhodius, *The Argonautica*, II, v. 955

⁶⁷ IGSK, 64-Sinope, 62.

⁶⁸ Ivantchik 1997, 40; Firicel-Dana 2007, 519 și n. 27.

⁶⁹ Firicel-Dana 2007, 512–513; Ivantchik 1997, 40, cu n. 19; vezi și Robinson 1905, 306, nr. 31: *Λεωμέδων is known as a Sinopean name. Δωμέδων or Λωμέδων is not. Phlogius was a companion of Autolykus, the mythical founder of Sinope.*

⁷⁰ IGSK, 64-Sinope, 62: $\Lambda < \epsilon > \omega\mu\acute{\epsilon}\delta\omega\nu / \text{Ἀριστώνακτος} / \text{Φλογίω}\nu / [-----]$.

⁷¹ Cu privire la cultele eroilor întemeietori ai Sinopei, vezi și Barat 2021, 348–349.

⁷² IGSK, 64-Sinope, 112; vezi și Robinson 1905, 305, nr. 27; Robinson 1906, 265 et n. 3; Firicel-Dana 2007, 520 cu n. 28.

⁷³ Plutarque, *Vies (Lucullus)*, XXIII, 5; Appien, *Histoire romaine (La Guerre de Mithridate)* 83; Apollonius Rhodius, *The Argonautica*, II, v. 959; Valerius Flaccus, *Argonautica* V; Hygin, *Fabulae*, XIV, 30.

printre numeroasele isprăvi ale lui Heracles capturarea cetății Sinope de la amazoaane și lăsarea grecilor acolo pentru a o coloniza: [Σιν]-/ώπαν τε πόλιν Ἡρακλῆς ἐλὼν Ἄμ-/αζόνας ἐξέβαλε καὶ Ἑλλαννας / ἐν αὐταῖς κατώκισε⁷⁴. În opinia lui M. Dana, „grecii căroră Heracles le încredințase această sarcină sunt fără îndoială cei trei frați din Tricca (Autolykos, Deileon și Phlogios), și vedem astfel întărite atât tradiția literară care îi menționează printre însoțitorii eroului, cât și cultele care le sunt consacrate ca întemeietori”⁷⁵.

3. Cultul lui Tomos, eroul întemeietor al Tomisului

Izvoarele literare, monedele și documentele epigrafice transmit cel puțin trei tradiții locale referitoare la întemeierea și numele cetății Tomis, precum și la cel al eroului său fondator.

O narațiune etiologică care leagă numele cetății vest-pontice de mitul Argonauților este transmisă de către Ovidiu și de către Apollodor. Fugind împreună cu argonauții, Medeea se străduiește să-și întârzie tatăl, care îi urmărește: ea l-ar fi ucis pe fratele ei Apsyrtos, i-ar fi tăiat trupul și ar fi împrăștiat bucățile. Aeetes s-ar fi oprit să adune bucățile din trupul fiului său, iar locul ar fi luat numele de *Tomis*, care provine de la τομή, „tăiat”, sau τόμος, „bucată tăiată”⁷⁶. Poetul Ovidiu subliniază că numele orașului Tomis este mai vechi decât întemeierea sa⁷⁷.

O a doua tradiție privind întemeierea orașului Tomis este transmisă de o inscripție din secolul al III-lea d. Hr.; este vorba despre o dedicație închinată Dioscurilor, care sunt cinstiți în calitate de „întemeietori ai cetății”: [Δ]ιοσκόρους κτίστ[ας τῆς πόλεως]⁷⁸; acesta ar fi, de altfel, singurul caz cunoscut până în prezent în lumea greacă în care epitetul de întemeietor (*ktistes*) este atribuit Dioscurilor (Gemenii divini figurează și pe monedele tomitane)⁷⁹.

⁷⁴ IG XIV, 1293, r. 101–104.

⁷⁵ Firicel-Dana 2007, 520.

⁷⁶ Ovidius, *Tristia*, III, 9, vv. 1–34; Apollodorus, *The Library*, I, 9, 24; Apollonius Rhodius, *The Argonautica*, IV, vv. 212–502; Apollonius din Rhodos plasează, de asemenea,uciderea lui Apsyrtos lângă gura de vărsare a Istrosului în Marea Neagră, dar fără a menționa o legătură cu numele Tomis; cf. Nawotka 1994, 406–415.

⁷⁷ Ovidius, *Tristia*, III, 9, 3–7: „Huc quoque Mileto misi venere coloni / Inque Getis Graias constituere domos. Sed vetus huic nomen positaque antiquius urbe / Constat ab Absyrti caede fuisse loco” („Ici sont venu deus colons envoyés par Milet / qui bâtirent des maisons grecques chez les Gètes. Mais le nom ancien du lieu, antérieur à la fondation de la ville, vient, on le sait, du meurtre d’Absyrt”) (trad. J. André).

⁷⁸ ISM, II, 122(7).

⁷⁹ Dioscurii erau adorați la Istros ca „salvatori” (ISM I, 112). Importanța cultului tomitan al Dioscurilor, corelată cu adorarea Dioscurilor la Istros și absența acestui cult la Milet, îl determină pe A. Avram să susțină că întemeierea Tomisului de către Dioscuri ar putea fi expresia mitică a

Monedele tomitane din epoca romană transmit o a treia tradiție locală referitoare la *Tomos*, eroul fondator al Tomisului: efigia lui Tomos, eroul-eponim al cetății, însoțită de legendele Τόμος ἥρωας, Τόμος κτίστης și Τόμος figurează pe aversul monedelor bătute la Tomis începând din epoca Antoninilor până în cea a împăratului Elagabal⁸⁰. Ca atare, monedele tomitane din epoca imperială lasă să se înțeleagă că cetatea Tomis și-ar fi tras numele de la cel al eroului său fondator și eponim. Tradiția locală referitoare la eroul Tomos este atestată de trei epigrame tomitane, dintre care una de proveniență necunoscută (descoperită în Dobrogea), datate din epoca imperială. Un prim ecou al acestei tradiții locale răzbate dintr-o epigramă funerară a unui medic din Tomis, Kladaïos⁸¹; acesta din urmă se mândrește cu cetatea sa ca fiind „metropola din Pontul Euxin, orașul foarte vestit al lui Tomos cu sulită puternică”: *πάτρα μοι πέλεται ματρόπολις Εὐξείνοιο ἄστρῳ περικλήϊστον ἐϋμμελίω Τόμο[ιο]*⁸². După cum s-a menționat deja, același erou este cunoscut din reprezentările sale de pe aversul mai multor serii de monede locale începând cu domnia lui Antoninus Pius (138–161 d. Hr.)⁸³.

O altă epigramă funerară pentru actorul Euelpistos, fiul lui Sôsos, originar din Byzantion, însă stabilit la Tomis, face referire la patria de adopție a lui Euelpistos, „cetatea lui Tomos” (ἄστρῳ Τόμοιο), eroul întemeietor al Tomisului: „După ce am părăsit ilustrul oraș din țara lui Inachos, am pus piciorul pe acest pământ sacru, țara lui Iô, în cetatea Tomos”⁸⁴. Epigrama lui Euelpistos datează, pe baza caracterelor sale paleografice, din a doua jumătate a secolului al II-lea d. Hr., în timp ce seriile monetare care poartă imaginea eroului Tomos încep în epoca lui Antoninus Pius⁸⁵.

Dosarul epigrafic referitor la eroul Tomos poate fi completat cu o nouă inscripție. Este vorba despre o epigramă funerară de proveniență necunoscută descoperită în Dobrogea. Această epigramă a fost publicată pentru prima oară de către W. Peek în 1964⁸⁶. A. Avram a propus relativ recent o nouă restituire ameliorată a textului acestei inscripții care, potrivit savantului român, datează

colonizării (sau recolonizării) acestui oraș de către Istros în secolul al III-lea î. Hr, Avram 2003, 289–290; vezi și Dana, Dana 2001–2003, 106, cu n. 77.

⁸⁰ Pick, Regling 1910, I, 2, 613 sq., nr. 2547–2574, Pl. VI, 13, 14, 15.

⁸¹ Kaibel 1878, nr. 537 = Peek 1955, nr. 1632 = *BÉ*, 1980, 332 = *SEG XXX*, 844 = Samama 2003, nr. 97; epigrama funerară a medicului Kladaïos din Tomis nu apare în *corpus*-ul inscripțiilor de la Tomis (*ISM II*); pentru comentariul epigramei vezi, Sandulesco 1980, 433–438.

⁸² Avram 2018, 454; Dana, Dana, 2001–2003, 106 avec n. 78.

⁸³ Avram 2018, 456 avec n. 15.

⁸⁴ Avram 2018, 456, r. 1–2: *Εἰναχίας γαίης προλιπῶν περιώννυμον ἄστρῳ / Εἰόνιον τόδ' ἔβην ἱερὸν πέδον, ἄστρῳ Τόμοιο*.

⁸⁵ Avram 2018, 456, 457.

⁸⁶ Peek 1964, 132–133, nr. 24 (*SEG XXV*, 807).

din a doua jumătate a secolului al II-lea d. Hr.: „Oprindu-ți puțin picioarele care aleargă, trecătorule, nu te îndepărta, ci apropie-te de mormânt. Căci sunt eu, [– –]anus, care am trăit trei decenii. Am venit în cetatea lui T[omos] când aveam șase ani...”⁸⁷. Defunctul menționat în epigramă era originar din Mysia și s-a stabilit în „cetatea lui Tomos” la vârsta de șase ani, care astfel a devenit patria sa de adopție.

În concluzie, este verosimil ca versiunea cu privire la întemeierea Tomisului de către eroul eponim Tomos să se fi impus în epoca lui Antoninus Pius⁸⁸ în detrimentul altor tradiții locale, dintre care cea transmisă de către poetul Ovidiu s-ar fi bucurat de un oarecare succes⁸⁹. Un argument în acest sens îl constituie cele trei ocurențe aproape contemporane (a doua jumătate a secolului al II-lea d. Hr.) ale sintagmei ἄστῦ Τόμοιο (sau Τόμου) în epigramele funerare care datează din aceeași epocă. Având în vedere particularitățile de stil, aceste epigrame nu par să fi fost creații ale aceluiași poet, ceea ce ar furniza un argument decisiv în favoarea ipotezei că, în epoca ultimilor Antonini, legenda potrivit căreia ar fi existat cândva un eponim purtând numele de Tomos, de la care ar proveni numele cetății, devenise destul de populară la Tomis, pentru ca poeții locali să facă din asta un clișeu⁹⁰. De asemenea, începând cu domnia lui Antoninus Pius, eroul Tomos este reprezentat pe monedele locale bătute la Tomis.

O inscripție păstrată fragmentar, descoperită la Tropaisar, lângă Tomis (Constanța modernă), dar care provine cu siguranță din oraș, se referă la construirea unui edificiu acoperit (probabil o *stoa*) în fața altarului unui *herōon* ([π]ρὸς τῷ βωμῷ τοῦ ἡρώου, r. 6), „odată ce libertatea este restaurată” ([ἀποκαθ]εσταμένης τῆς ἐλευθερίας, r. 5). Această ultimă expresie, care sugerează o „restaurare”, nu poate fi înțeleasă decât ca o referire la „libertatea” acordată în timpul domniei lui Hadrian, când Tomis a redevenit, după toate probabilitățile, o *ciuitas libera et immunis*. Ecoul „restaurării libertății” pare să fi determinat autoritățile locale să ridice cu această ocazie în *herōon* un edificiu nou și probabil destul de grandios⁹¹; acest *herōon* aparținea cel mai probabil lui Tomos, eroul fondator al Tomisului. Prin urmare, ar trebui să se vadă o legătură directă între „restaurarea libertății” în timpul lui Hadrian și promovarea tradiției în jurul

⁸⁷ Avram 2018, 460, r. 1–3: [Στήσας τοὺς τροχαλοὺς βαιὸν πόδας, ὃ παροδεῖται], / [μὴ ’πι]οστής, ἀλλὰ μ[νήματος ἐνπελάσ[αι]· / [.....]ανὸς γὰρ ἐγώ, ζή[σας ἐτέω]ν δεκάδας τρ[εῖς]· / [πατρί]δος ἐκ τε Μυ[σῶν] δ’ ἤλθο]ν ἐς ἄστῦ Τ[όμου] / [ἐξαέτ]ης τότ’ ἐὼν

⁸⁸ În acest sens, vezi și, Nawotka 1994, 415: *this hero and the legend of his role in the foundation of Tomis may be traced to the time of Antoninus Pius.*

⁸⁹ Vezi, Ovidius, *Tristia.*, III, 9, 1–34.

⁹⁰ Avram 2018, 457–458, 461.

⁹¹ A. Avram presupune că era vorba despre un portic cu două nave (*porticus duplex* al lui Vitruvius) sau mai degrabă un portic dublu (*porticus bifrons*), vezi Avram 2014, 162–167, nr. 1, în special 166–167.

lui Tomos la rangul de „doctrină oficială” la Tomis, împărtășită deci de autorități; aceasta ar putea explica apariția imediat după aceea, în timpul domniei lui Antoninus cel Pios, a monedelor cu efigia eroului Tomos pe avers⁹².

4. Cultul eroului Phrixos al Phasisului

Cultul eroului Phrixos, personaj cunoscut din *Argonauticele* lui Apollonios din Rhodos și din alte izvoare, este atestat la Phasis, o colonie milesiană situată pe țărmul estic al Pontului Euxin. Potrivit tradiției mitologice, Phrixos era fiul lui Atamas, regele cetății Orchomenos din Beoția, și al Nefelei, și fratele Helei. După ce Atamas a părăsit-o pe Nefele și s-a căsătorit cu o muritoare, Nefele, zeița-nor, s-a răzbunat, provocând o secetă cumplită. Întrucât seceta fusese declanșată de către Nefele sau de intrigile reginei Ino, cea de-a doua soție a lui Atamas, oracolul a hotărât ca fiii Nefelei să fie sacrificați. Însă aceasta din urmă a reușit să-și salveze copiii de la moarte, trimițându-le un berbec cu lâna de aur pe care l-a primit de la Hermes sau de la Hera. Copiii au fugit călare pe berbecul cu lâna de aur. Hele, sora lui Phrixos, a căzut în mare, undeva între Sigeion și Chersones, care de atunci s-a numit, de la numele ei, Helespont; Phrixos a ajuns teafăr în Colhida, regatul lui Aetes, care l-a primit la curte și i-a dat-o de soție pe fiica sa Chalciopie. Phrixos i-a sacrificat berbecul lui Zeus, iar pielea animalului i-a dăruit-o lui Aetes care a atârnat-o de un stejar din pădurea sfântă a lui Ares. Pielea berbecului a dat naștere expediției argonauților. Tată al mai multor copii, printre care Argos, constructorul navei Argo, și argonautul Autolykos, Phrixos a murit în Colchida⁹³.

Strabon menționează așa-numitul *Phrixium*, sanctuarul lui Phrixos, pe care îl localizează la hotarul dintre Colhida și Iberia⁹⁴. La rândul său, Pomponius Mela leagă legenda lui Phrixos de cetatea Phasis: „Aici locuiesc colchidienii, aici se varsă râul Phasis, aici se află orașul cu același nume, întemeiat de Themistagoras din Milet, aici se află templul și livada sacră a lui Phrixus, făcută celebră de vechea legendă a lânii de aur”⁹⁵. În general se presupune că templul și crângul lui Phrixos se găseau în cetatea Phasis sau în vecinătatea acesteia. Adorarea eroului Phrixos la Phasis în calitate de erou întemeietor al cetății este foarte dificil de explicat, având în vedere faptul că numele său este legat de întemeierea a numeroase așezări din Colchida și Iberia⁹⁶.

⁹² Avram 2018, 458–459.

⁹³ Apollonius Rhodius, *The Argonautica*, II, 1140–1156; Ferrari 2003, 370; Bruneau 1994, 399.

⁹⁴ Strabon, I, 2, 39: *καὶ ἔστιν ὑπομνήματα τῆς ἀμφοῖν στρατείας τὸ τε Φρίξειον τὸ ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς τε Κολχίδος καὶ τῆς Ἰβηρίας [...]*.

⁹⁵ Pomponius Mela, I, 108: *... hic sunt Colchi, huc Phasis erumpit, hic eodem nomine quo amnis est a Themistagora Milesio deductum oppidum, hic Phixi templum et lucus, fabula vetere pellis aureae nobilis...*

⁹⁶ Tacitus, *Annales*, VI, 34.

Este dificil de demonstrat de ce Phrixus a fost divinizat în contextul colonizării grecești, de vreme ce cultul său nu este atestat nici la Milet, nici în coloniile milesiene⁹⁷.

Concluzii

În concluzie, eroii erau cinstiți pretutindeni în lumea greacă, iar cultul lor era considerat esențial pentru viața *polis*-ului. De asemenea, eroizarea întemeietorilor cetății este un fenomen foarte răspândit în întreaga lume greacă. Cultul consacrat eroilor întemeietori ocupă un loc preponderent printre elementele care contribuie la definirea identității coloniilor milesiene situate pe țărmurile Propontidei și ale Pontului Euxin. În coloniile milesiene din Propontida și de la Pontul Euxin, cultul eroilor întemeietori avea mai degrabă un caracter politic decât religios, deoarece principalul său scop era de a păstra viu în memoria colectivă trecutul acestor comunități situate la periferia lumii grecești. Eroii întemeietori locali, precum Kyzikos, Autolykos, Phlogios, Tomos și Phrixos sunt personaje reale sau mai ales legendare legendare, integrate în ciclurile legendare grecești, de la care coloniile milesiene își revendică originea și descendența lor. Amintirea originilor coloniilor milesiene se întemeiază atât pe legendele care transmit memoria mitică a întemeierii lor eroice, cât și pe sacralitatea locului care păstra relicvele trupului eroic, *herôon*, care era locul privilegiat al reactualizării legăturii dintre eroul întemeietor și comunitate, în special prin intermediul ritualurilor consacrate eroului.

BIBLIOGRAFIE

Appien 2001,

Appien, *Histoire romaine*, Tome VII: *Livre XII, La Guerre de Mithridate*, Paris, 2001.

Appian 1962,

Appian, *Roman History* II, Books VIII, Part II–XII, London, 1962.

Apollodorus 1921,

Apollodorus, *The Library*, vol. I–II, Cambridge, MA, Harvard University Press, London, 1921.

Apollonius Rhodius 1919,

Apollonius Rhodius, *The Argonautica*, London, 1919.

⁹⁷ Lordkipanidzé 2000, 98–99.

Apollonios de Rhodes 1974, 1980, 1981,

Apollonios de Rhodes, *Argonautiques*, Tome I: *Chants I–II*; Tome II: *Chant III*; Tome III: *Chant IV*, Paris, 1974, 1980, 1981.

Avram 2003,

A. Avram, *Histria*, în D. V. Grammenos, E. K. Petropoulos, eds., *Ancient Greek Colonies in the Black Sea, vol. I* (Publications of the Archaeological Institute of Northern Greece, No 4) Thessalonique, 2003, 279–340.

Avram 2014,

A. Avram, *Die ‚Freiheit‘ von Tomis in der Kaiserzeit*, în V. Cojocaru, Ch. Schuler, eds., *Die Außenbeziehungen pontischer und kleinasiatischer Städte in hellenistischer und römischer Zeit. Akten einen deutsch-rumänischen Tagung in Constanța, 20–24 September, 2010*, Stuttgart, 2014, 161–172.

Avram 2018,

A. Avram, *Tomos, le héros fondateur de Tomis*, în *Pontica*, 51, 2018, 453–466.

Barat 2007,

Cl. Barat, *Sinope et les Argonautes: d'une mythe utile à une réalité religieuse*, în *PHASIS*, 10(1), 2007, 33–55.

Barat 2009,

Cl. Barat, *Miracles et apparitions: les statues voyageuses de Sinope et leur signification politique*, în G. Hoffmann, A. Gaillot, eds., *Rituels et transgressions de l'Antiquité à nos jours*, Amiens, 2009, 211–222.

Barat 2021,

Cl. Barat, *Cults in Ancient Sinope: Originality and Standardisation* în D. Braund, V. F. Stolba, Ulrike Peter, eds., *Environment and Habitation around the Ancient Black Sea*, De Gruyter, 2021, 345–358.

Barat 2022,

Cl. Barat, *Sinope et la mer: cultes marins et maritimes*, în *Dialogues d'histoire ancienne. Supplément*, vol. 25, nr. 1. *L'appel du large. Fleuves, embouchures et mers dans le monde antique*, 2022, 69–84.

Boudrot 2002,

P. Boudrot, *Le héros fondateur*, în *Hypothèses*, 1(5), 2002, 167–180.

Bruneau 1994,

Ph. Bruneau, *s.u. Phrixos et Helle*, în J. Ch. Balty, E. Berger, J. Boardman, Ph. Bruneau, F. Canciani, L. Kahil, V. Lambrinouidakis, E. Simon, *LIMC*, VII/1, 1994, 398–404.

Calame 1996,

C. Calame, *Thésée ou l'imaginaire athénien: légende et culte en Grèce antique*, Lausanne, 1996.

CIG

Corpus Inscriptionum Graecarum, I–IV, ed. A. Boeckh, Berlin, 1828–1877.

Dana, Dana 2001–2003,

M. Dana, D. Dana, *Histoires locales dans le Pont-Euxin ouest et nord. Identité grecque et construction du passé*, în *Il Mar Nero*, 5, 2001–2003, 91–111.

Dana 2007,

M. Dana, *Cultes locaux et identité grecque dans les cités du Pont Euxin*, în *Les Études Classiques*, 75, 2007, 171–186.

Diller 1952,

A. Diller, *The Tradition of Minor Greek Geographers*, New York-Lancaster-Oxford, 1952.

Ehrhardt 1995,

N. Ehrhardt, *Ktistai in den Argonautika des Apollonios Rhodios. Beobachtungen zur Entwicklung von Gründungstraditionen in Kyzikos, Kios, Herakleia Pontike und Sinope*, în *Studien zum antiken Kleinasien III, Asia Minor Studien* 16, 1995, 23–46.

Ferrari 2003,

A. Ferrari, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, Iași, 2003.

Firicel-Dana 2007,

M. Firicel-Dana, *Traditions de fondation dans l'épigraphie de Sinope*, în *RÉG*, 120, 2, 511–525.

Habicht 1992–1998,

Chr. Habicht, *Sthennis*, în *Horos*, 10–12, 1992–1998, 21–26.

Habicht 2000–2003,

Chr. Habicht, *Sthennis*, în *Horos*, 14–16, 2000–2003, 125–127.

Herda 2016,

A. Herda, *Megara and Miletos: Colonising with Apollo. A Structural Comparison of Religious and Political Institutions in Two Archaic Greek Polis States*, în A. Robu, I. Birzescu, eds., *Mégarika. Nouvelles recherches sur Mégare et les cités de la Propontide et du Pont-Euxin. Archéologie, épigraphie, histoire*, Actes du colloque de Mangalia (8–12 juillet 2012), (coll. De l'archéologie à l'histoire 66), Paris, 2016, 15–128.

Hérodote 1850,

Hérodote, *Histoire*, în: <http://remacle.org/bloodwolf/historiens/herodote/index.htm>

Hygin 1997,

Hygin, *Fable (Fabulae)*, Paris, 1997.

IG XIV

Inscriptiones Graecae, XIV. Inscriptiones Siciliae et Italiae, additis Galliae, Hispaniae, Britanniae, Germaniae inscriptionibus, ed. G. Kaibel, Berlin 1890.

Ivantchik 1997,

A. Ivantchik, *Les légendes de fondation de Sinope du Pont*, în *REA*, 99, nr. 1–2, 1997, 33–45.

Ivantchik 1998,

A. Ivantchik, *Die Gründung von Sinope und die Probleme der Anfangsphase der griechischen Kolonisation des Schwarzmeergebietes*, în G. R. Tsetskhladze, éd., *The Greek Colonisation of the Black Sea Area (Historia Einzelschriften 121)*, Stuttgart, 1998, 297–330.

IGSK 64-Sinope,

Inchriften griechischer Städte aus Kleinasien, 64: The Inscriptions of Sinope, Part I, ed. D. H. French, Bonn, 2004.

ISM I,

Inscriptiones Scythiae Minoris – Inscriptiile din Scythia Minor, I: Histria și împrejurimile, ed. D. M. Pippidi, București, 1983.

ISM II,

Inscriptiones Scythiae Minoris – Inscriptiile din Scythia Minor, II: Tomis și teritoriul său, ed. Iorgu Stoian, București, 1987.

Kaibel 1878,

G. Kaibel, *Epigrammata Graeca ex lapidibus collecta*, Berlin, 1878.

Knoepfler 2005,

D. Knoepfler, *Mais qui était donc „Olympiosthénès”, sculpteur des Muses de l’Hélicon?*, în A. Kolde, A. Lukinovich, A.-L. Rey, eds., *Κορυφαίω ἀνδρί. Mélanges offerts à André Hurst*, Genève, 2005, 657–670.

Lordkipanidzé 2000,

O. Lordkipanidzé, *Phasis. The River and City in Colchis*, *Geographica Historica*, 15, Stuttgart, 2000.

Marcotte 2000,

D. Marcotte, ed., *Les Géographes grecs*, tome I, *Introduction générale. Pseudo-Scymnos. Circuit de la Terre*, Paris, 2000.

Joubin 1893,

A. Joubin, *Inscriptions de Cyzic*, în *RÉG*, 6 (21), 8–22.

Lippold 1929,

G. Lipold, s.u. *Sthennis*, în A. Pauly, G. Wissowa, W. Kroll, K. Ziegler, eds., *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumwissenschaft*, III A, 2, Stuttgart, 1929, col. 2479–2480.

Malkin 1987,

I. Malkin, *Religion and colonization in ancient Greece*, Leiden, New York, Köln, 1987.

Marcotte 2000,

C. Marcotte, ed., *Les Géographes grecs*, tome I, *Introduction générale. Pseudo-Scymnos. Circuit de la Terre*, Paris, 2000.

Nawotka 1994,

K. Nawotka, *Ovid, Tomos and the Name Tomis*, în C. Deroux, ed., *Studies in Latin Literature and Roman History VII*, Coll. Latomus 227, Bruxelles, 1994, 406–415.

Pausanias 1821,

Pausanias, *Description de la Grèce*, în <http://remacle.org/bloodwolf/erudits/pausanias/table.htm>

Peek 1955,

W. Peek, *Griechische VersInschriften. I, GrabEpigramme*, Berlin, 1955.

Peek 1964,

W. Peek, *Griechische Epigramme aus Rumänien*, *Studii Clasice* 6, 119–136.

Pick, Regling 1910,

B. Pick, K. Regling, *Die Antiken Münzen von Dacien und Moesien*, t. I.2, Berlin, 1910.

Plutarque 1972,

Plutarque, *Vies. Cimon-Lucullus-Nicias-Crassus*, t. VII, Paris, 1972.

Plutarque 1993,

Plutarque, *Vies. Thésée-Romulus-Lycurgue-Numa*, t. I, Paris, 1993.

Robert, Robert 1978,

J. Robert, L. Robert, *Bulletin Épigraphique*, în *RÉG*, 93, 442–444, 1980, 368–485.

Robinson 1905,

D. M. Robinson, *Greek and Latin Inscriptions from Sinope and Environs*, în *AJA*, vol. 9, nr. 3, 1905, 294–333.

Robinson 1906,

D. M. Robinson, *Ancient Sinope: Second Part*, în *AJP*, 27 (3), 1906, 245–279.

Samama 2003,

É. Samama, *Les médecins dans le monde grec. Sources épigraphiques sur la naissance d'un corps médical*, Hautes études du monde gréco-romain, 31, Genève, 2003.

Sandulesco 1980,

C. Sandulesco, *Un médecin de l'école hippocratique à Tomis*, în M. D. Grmek, *Hippocratica, Actes du colloque hippocratique de Paris (4–9 septembre 1978)*, Paris, 1980, 433–438.

SEG,

Supplementum Epigraphicum Graecum, Lugdunum Batavorum, Leiden, (1923–).

Sève 1979,

M. Sève, *Un décret de consolation à Cyzique*, în *BCH*, 103, 1, 1979, 327–359.

Strabon 1969,

Strabon, *Géographie*, Tome I, 1re partie, *Livre I*, Paris, 1969.

Strabon 1981,

Strabon, *Géographie*, Tome IX: *Livre XII*, Paris, 1981.

Stratiki 2002,

K. Stratiki, *Le culte des héros grecs chez Pausanias*, în *BAGB*, nr. 1, 2002, 70–93.

Tacitus 1995,

Tacitus, *Annales*, București, 1995.

Touchefeu 1986,

O. Touchefeu, *s.u. Autolykos II*, în J. Ch. Balty, E. Berger, J. Boardman, Ph. Bruneau, F. Canciani, L. Kahil, V. Lambrinoudakis, E. Simon, *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae III/1*, Zürich, München, 1986, 56.

Thucydides 1966,

Thucydides, *Războiul peloponesiac*, București, 1966.

Valérius Flaccus 2002,

Valérius Flaccus, *Argonautiques*, Tome II: *Chants V–VIII*, Paris, 2002.

CULT OF THE HEROIC FOUNDERS IN THE MILETIAN COLONIES FROM THE PROPONTIDA AND THE PONTUS EUXINUS AREAS

Abstract

The object of my study is the cult of the local heroic founders within the Miletian colonies on the Propontida and the Euxinus Pont (the Black Sea) shores. I intend to approach the cult of the heroic founders of Kyzikos, Sinope (Autolykos and Phlogios), Tomis (Tomos), and Phasis (Phrixos). My study stands on written and epigraphic sources. The cult of heroic founders is a preponderant element in defining the identity of the Miletian colonies. That cult in the Greek cities of Miletian origin from the Propontida and the Pontus Euxinus had rather a political than a religious feature, as their main target was to preserve in the collective memory the old times of those peripheral communities of the Greek world. The local heroic founders as Kyzikos, Autolykos, Phlogios, Tomos, and Phrixos were real or mainly legendary characters, an integrated part of the legendary Greek cycles from which the Miletian cities claimed their origin and descent. Remembrance of those Miletian colonies stood both on the legends that propagated the mythic memory of their heroic founding, and the sacrality of places where the relics were preserved, *herôon*, the privileged location to re-actualizing the bond between the heroic founder and community, especially by means of the rituals dedicated to the hero.